

168

39

P19 Cp II 63.1

Р10Ср II 63. 1

Р1168

Р II 168

СРБИ

Лазар Димитић
уштинѣ

и

ИСТОЧНО ПИТАНЋ.

ОД ЕДНОГ СРБИНА.

др. 23. Ускљика

Лазар Димитић
ул. прва.

*Јован Београдски
(Ск)*

ИЗДАЛА КЊИЖАРА ВЕЛИМИРА ВАЛОЖИЋА.

А. В. Димитић

У БЕОГРАДУ.

У ДРЖАВНОЈ КЊИГОПЕЧАТЊИ

1865.

Faint handwritten text at the top of the page.

Им. Сп. 99655

Handwritten text in Cyrillic script, possibly a title or description.

Handwritten signature or name at the bottom of the page.

У В О Д.

Знаци скорог разрешеня источног питаня, целом величином њиних последица, очевидно умножаваю.

И тако мислимо да ћемо човечанству послужити, ако овим покушамо, да о том европском послу с' наше точке посматрања прозборимо.

Можда изображеним европљанима неће бити немило, да познаду мненя — и ако некима немила — која є онај, кои у сред предела гледишта предстоєћих великих догађая живи, непосредним посматранјем задобио.

Догађаји неничу из државоправних, дипломатичних, нити из софистичних принципја, — него єдинствено само из живота народа, па што су ячи нагони каквог народа, тим раніє и у толико сигурніє бива оно што моћи дух народа оће. — Онда се матеріални интереси и личне желѣ с' друге стране долазеће, уништаваю; — и ако супротном стазом долазе, онда могу само веће, крвавие жртве причинити, — ал' догађає обуставити — немогу никако.

Таква, сама себе рађаюћа идея веће є у пределу источног питаня, у матерњим недрима по-

никла, и нѣно рођењѣ биће у рекама крви почетак новог, поредак европског живота.

Но пре нег' што се упустимо у разлаганѣ наших добивених уверења, морамо најпре едног још врло мало познатог, ил' болѣ да рекнемо сасвим непознатог главног фактора источне кризе поособно описати, ер се надамо да ћемо по том лакше се разумети.

Срби.

На югоистоку Европе народ броєћи преко пет милиона, кои својом оригиналношћу, својом ексклузивношћу и породичним поносом, својом сталношћу у честидостојној вери своих предака, својом високом даровитошћу, и својим юнаштвом и мученичеством заслужує у високом степену интересованѣ и симпатіє своју изображених.

Тай народ, назван прастарим славенским именован *Срби*, живи у броју око два милиона поред турске границе у Маџарској, Рватској и Далмацији, а у броју преко три милиона у Княжеству Србији, Црној Гори и у Турској.

Особитост овог народа показує се и у томе, што є, и ако етнографично у споеној, непрекидној великој гомили стануюћи, у многе особене делове поделѣн, кои различним законодавствама подлеже. Ови се зову: Княжество Србија, Црна Гора, Босна, Метохија (Стара-Србија), Аустриска воєна граница, Рватска и Маџарска.

Као особити знак нѣговог мученичества цео є положай просечен знаком крста: политичном границом од истока к' западу (Аустріја и Турска), и границом вероисповедном од севера к' югу (источна и западна црква). —

Интерес о Србима пробуђую нарочито још и њине прекрасне народне песме; многе борбе, коє є овај народ од пропасти своє независности не више у целом, већ непрекидно у поєди-

ним деловима са турском силом свагда славно водіо; — особито пак важни положай землѣ, у којој овај одважни народ стануе.

Изнайпре су живили Срби као и сви Славени у своим слободним жупаніама, док ове *Жупан Рашки Стефан Неманя* као краљ неспои у єдан државни савез.

Наследници нѣгови, под упливом двею најсилниих држава у Европи, Цариграда и Рима, особито у вероисповедним одношаима, ослободе се од те спољшиѣ зависности основанѣм своє собствене хієрархіє, на чело коє ступи принц из нѣног дома *Растко*, са монашеским именом *Сава*.

Под деветим *Неманићем*, царом Стефаном *Душаном* силним распростани се држава Срба до близу Цариграда. Душан є већ тежіо за царском круном истока, и у походу на Цариград стигне га смрт. — Онда є била нѣгова држава єдна од трію најсилниих у Европи (са Мацарском и Ческом.)

Нѣгов син *Урош Неманић* 10-ти біо є слаб за управляњѣ са овим, за делма и славом чезнеѣим народом, и тако є нѣгов кум *Вукашин* могао под титулом краля атрибуте и височество владоца на себе узети.

Насртаню Турака у Европу найпре се Срби насупрот ставе, но у бою код реке Марице победе Турци својом, у хиляду ратова изученом воєном вештином охоле и непредосторожне Србе, гди їм и краљ *Вукашин* погине.

Овај пораз учини те поносити Срби буду Турцима платежни.

Избор новог владоца (пошто є последњи Неманић *Урош* іош раніє потайно убієн) падне

на сремског и мачванског кнеза *Лазари Грбляновића*, кои є у народним песмама под именом *Цар Лазар* познат.

Овай одкаже плаћанѣ трибута Турцима, и у бою, кои є по овом следовао на Косову, буду Срби опет потучени. У овом бою предпостави Лазар срамно бегство добровольной смрти, но буде жив ухваћен и погублѣн. — Народ га и дан данашњи оплакує као мученика за веру и народну независност.

Раздор, кои се мало пре при избору нових династія породіо беше, и кои є ина губитак косовске битке як уплив имао, учини да се борба ніє могла продужити. Узде управе дођу због непунолетства најстаријег принца *Стевана*, у руке царице-матере *Милице*, и ова заклучи мир с Турцима под још непријатним условима, између коих біо є најзнатнији: даванѣ помоћних чета Султану. Принцеза *Милева* морала се дати Султану *Баязиту* за супругу. ¹⁾

Одавде починѣ време уплетаня Мацарске, а доцніє нѣмачког царства, ил' болѣ рећи: понови се стара борба запада са полумесецом.

Прва следства пропасти србског царства и на шесет година после боя косовског следовавшег освоєня Цариграда Турцима, била су:

1., Многобројно изсељаванѣ Срба у Мацарску. (Не као прости населѣници, него борећи се са оружјем у руци;) и

¹⁾ Ова принцеза држала є свог хришћанског исповедника, пратила є Баязита у рат, била є са истим код Ангоре зароблѣна и са њим ослобођена. Кажуда є она навратила Баязита да вино піє.

2. Пренос мацарске кралѣвске круне на царевице римско-немачког царства,

Тако се концентрира хришћанска војна сила из Србије, Мацарске и Ческе за јачи одпор, и земље Срба и Мацара буду чрез столећа позориште фанатичног рата уништена.

Височество немачке царске круне донесе ауторитет и римокатоличку пропаганду, а врло мало помоћи у овој опустошавајућој борби.

После косовске битке падао је србски народ све више, а са Мохачком битком (у Мацарској) угаси се са смрћу *Стефана Шчиљановића* последњи слаби знак независног народног поглавара.

Син последњег србског цара Лазара, *Стефан*, кад у пунолетство ступи, носио је назив деспота. Он се, веран задатој речи, држао свог зета, султана Баязита.

Доцније се блистао као прави државник, несрећни деспот Ђорђе Бранковић, који је, притесњени измеђ турске и римокатоличке војске, трудио се да колико је могуће било своју цркву и свој народ у независности одржи.

Римокатолички приповедачи оног времена, представљали су га као неверног саюзника, но кад се помисли на насилно наметанје мухамеданске, и лукаво нуђенје римокатоличке вере у оно време, онда се он мора у другој светлости показати.

За карактеристику оног времена служи најбоље онај случај, који се одма по смрти деспота Ђорђа Бранковића догодіо. Снага његова, владајућа деспотица Елена препише своју земљу и народ Папи. Народ због тога разгњевљен, из-

бере рођеног брата ондашњег великог везира (кои се потурчио) по имену Михаила *Абоговна* за свог войводу.

За време и после мохачке битке, борили су се Срби још неко време под собственим народним войсковођама, које су маџарски краљви потврђивали, и кои су се називали деспоти, а после войводе; — у последњем турском рату већ није било тога. — Срби са својом многим проливеном крвцом највише к' том допринесу, да се крвљу напоени алкоран није могао даљ од Беча однети, и кад се последњи турски рат сврши, нађе се овај народ међу две стране силе подељен: међу Аустријом и Турском.

Срби у Маџарској.

Маџарска је била пре долазка Маџара већ од части Србма населена, и кад Маџари продру, били су одношаји њини и србске државе свагда у великом степену пријатељски. Династични бракови, палатини маџарски србског порекла, ни су били необични. — Права граница између ове две државе данас се не може точно определити. — Источна црква била је владајућа у Маџарској. — Тако је један зет цара Лазара био најпре сремски кнез, а после палатин Маџарске. — Маџарска краљица Елена (супруга краља Беле IV.) позната од памтидостојног Арадског сабора, била је србска принцеза.

У дугом периоду самосталног бића ових двеју суседних држава само се једном дође до боя, кои се састајао из једног напада у Срем и Мачву и овом последуюћег узбића.

Јован Хуняди — ког Срби Сибиининин-Јанком зову — био је у двору деспота Стефана, сина Лазаревог као дете одгаен, и по том морао је по свој прилици бити друг и пријатељ доцниег деспота, Ђорђа Бранковића.

Одношаи ова два народа уобште били су такви, да је на скупштини 1861 год. један посланик, Србин, Маџарима казати могао: „Мало вас овде има, у којих жилама не тече србска крв.“ —

Тек доцније, кад римокатоличка пропаганда са хабсбургским кралџвским племеном у земљу Маџара дође, и ту римском католицизму надмоћје даде, наступи неко удаленџ између Срба, који су верни остали источной цркви, и осталих становника маџарске (кралџвски знаци св. Стефана постали су за време источне цркве и од ове); и за дуго за овим слеђуюће време, неким чудноватим начином свагда је тако се догађало, да је Србима, кад је год њима помоћ Маџарима потребна била, добро од краља долазило, — а чим више нису потребни били, да им је зло долазило од сабора, који је свагда римокатоличком хиерархијом јако заступан био. —

За осветленџ овог несређног одношаја нек слеђуюће служи:

Деспот Ђурађ Бранковић, кад се више није могао својом снагом у земљи да држи, закључи међународни уговор са Маџарима, по гласу кога он уступи Маџарима градове: *Смедерево, Београд и Шабац*, а зато своју војску, ил' што је све једно, свој народ са маџаским сједини. — За накнаду тога и за војну помоћ добију Срби спалике: *Токај, Дебрецин, Вилагош, Чонград, Арад, Ерлаву*. (?) и *Даль*, и сад се само овај послед-

нѣи налази у притежаню садашнѣг сръбског митрополита. — —

Кад се због многи ратова с' Турци, жительство Маџарске яко проредило било, ступи маџарска круна са сръбским, онда у Пеку у Метохіи (старой Србији) стануюћим патријархом *Арсенијем Чарноевићем* у договор, и наговори га, да се с' великим бројем сръбског народа у Маџарску пресели. — Овај други међународни уговор са Маџарима обезбеди Србима собствено земљиште и самосталну црквену и политичну управу под собствено-избраним патријарсима и войводама. — Доцније се догоди, да су православни Срби принуђени били да римском свештенству десетак плаћати морају, и да се становници, кои су пре у слободним обштинама живили, ставе под господарство спаија. —

Изузетни положај, и самосталне територије, у Маџарској су још много раније постојале, само за ортодоксе еретике (као што су Срби називани), није се сматрало за нужно да се реч држи. —

Тако је дакле морало бивати, да су се Срби при сваки неспоразумеванјама и незгодама Маџара и њиних краљева, првих држали.

У години 1848. такође није могло другачије бити, него што је баш било. Маџарски Срби поздраве са радосном виком нову слободу, и пошлю депутацију власти у *Пешту*. Дочек, кои њим је тамо у део пао, обавести ове мудре мужеве, да се на штету собствене крви господар промени.

До охолости подигша се гордост маџарске господе (сабора), централизира државу и уништи оно што је најособитіе и најбољѣ (коми-

татску автономію) у хилядогодишньої святой ма-
царской конституціи, — и ову издаю домовине
єдинствено зато само учине, да би тим брже и
сигурніє немацаре помацарити могли. — Овим
очевидно осведоче, да *они* народност над кон-
ституціом поставише. —

У борби, коя є за овим следовала, напро-
тив є опет знаменито то, да су ту єдинствено
славенска, и то сва племена ове велике поро-
дице, свою крв проливала за то, да єдина за-
оставша праславенска конституція уништена
буде!! — — —

Срби у Турској и Црној Гори.

Срби у Турској свагда су за време пет сто-
лећа нѣиног подчиненя, како у великом као
цео народ, тако и у поедином као личности,
осведочавали високо поштованѣ првих светиня
човечанства: самосталног и постоянног харак-
тера као народ и као човек. Они између свію
нових народа єдини стое, одржани неизглађе-
ном чврстом снагом и непрестаним одпорима.

Други су народи борили се за светиню чо-
вечіи права, и ако є нису могли добити, пали
су и остали као послушно оруђе у рукама по-
бедителя. — И сам велики, римско-ѣрман-
ској култури предходећи народ Француза имао
є само тренутке одушевленя, кои су врло бр-
зо изчезавали. Ал' оне непрестано повтора-
ване побуне и поразе, коима су свагда опет
ужасна угнѣтаваня, нужде и безграничне бѣде
следовале, іош нїє исторія човечанства пока-

зала, то є остала дужна да учини слави србског имена.

„Још се србска слава неугаси
Десница є и брани и гласи! —“

Овај дуг светске историје србском народу налази своє објаснењ у тој околности, што су свет-потресајуће борбе са полумесецом сматране биле кроз присму римокатоличке вероисповеди, и у историју увођене. Срби још унапред нису стаяли у очима римокатоличких бораца у праву равнога к' равном. Та њина дела и њине жртве биле су, по мненю ти приповедача, само за то определѣне, да се служе на избавленѣ єди-ноблаженог запада.

А и то ніє мало к' том допринело, што Србин има єдно, западном европљанину непонятно свойство, личну есклузивност поред толеранціє, која є западняку такође непонятна. — Ово ће се, можда, поимити, кад напоменемо, да Србин само у цркви и на суду свою главу из праве побожности одкривати обичествує.¹⁾ — Исто указиванѣ поштованя у другом ком случаю, нешто му є на силу наметнуто. — Он єдан осим

---

¹⁾ Он клечи само єдном у години, првог дана Ду'ова, кад се велика молитва чита, а готово се никад не баца на земљу, као што то Грци, Русини и Власи врло често чине; а при свем том он свою веру и цркву силно люби и поштує. Србска црква нема анатеме за друговерне и непријателѣ, него само молитве. И при самим породичким славама, гди се свагда по єдан акт црквене свечаности држи, при здравицама се изрично споминѣ: „У здравлѣ и сређу своју пријателя и злотвора,“ и додає се жеља: „да Бог изведе непријателѣ на добар и прави пут.“

свію европљана има то њднако својство са источњакон, што политичну или државну мисао у себи, у својој личности одвоено и искључено сматра, а политично - друштвени савез поштуе још само као светињу слободно задате речи; иначе є њњговом бићу свака друга, на кои други начин дата му политична сила, намет. Нешто, овом духу слично налази се код расколника у Русији. Отуд долази такође, да му є врло чудновато, кад га и сам владоц другчиє назове него; „Брате,“ „синовче,“ „јуначе“ и ов. под.

У духу србског народа такођер є и то дубоко уверењ, да нико нема право, човеку живот одузети, (осим при нуждној одбрани) или га на смрт осудити. У тим случаима има Србин израз: „Узео га є на душу“ т. є. убица ил' судија узео є осуђеног ил' убиеног на своју душу, њњгове све кривице узео є на се, єр насилно убиени *неможе више своє грѣхе на замљи да покає.* —

Тако на пример жели тужитель да се обтужени на суду дотле доведе, да овај у својој надметности позна и искуси силу закона; — он пак сам — тужитель — задржава право: по осуђењу кривца да суд за милостъ моли. ¹⁾

Њњгова у Европи тешко налазећа се трпеливост мора се извести из чувства собствене ексклузивности — изузетка —. Што би се код

¹⁾ Овде чинимо внимателно још само на то, да би за точно познавањ тог народа врло нужно било познањ поступка њњног такозваног *емчєня* и да се ток њњних крвних освета точно бележи. Заиста би многа оригинална правна посматрања на видик изашла.

Србина могло наћи као налик на нетрпљивост, то ніе ништа друго него на стогодишњем искуству основано неповеренѣ према другим народностима и религијама. Отуд долази нѣгова страстна любов к' независном животу. Мужки, снажніи духови радо се отргну одъ веза наметнутог им друштвеног поредка — одметну се — навикну се на безграничну несрећу свог собственог народа и извршую као хайдуци (не као разбойници) мала велеважна дела, коя нѣима из истог чувства следећи манѣи дух, гуслар или слепац¹⁾ у лепим песмама у гомиле народа распростире и ове на подобна дела дражи.

У овом круготоку обдржава се мисао и понос Србства у највећим притисцима, и народни є дух тако очеличен, да га при каквом обштем устанку никаква сила никад више неће моћи подчинити.

Овај народ постаће у источном питању од єданпут слободан, па ће свою до највишег степена доведену опруженост ставити на гледиште борбе коя ће свет потрести.²⁾ Нѣгову млађану животну одважност, радосно ће поздравити сродна браћа, коя су од претеране културе већ болешљива, и дуго уздржавано поштованѣ у пуной ће му се мери оддати.

¹⁾ Слепац ніе прост просјак, он врши свой слободан занат.

²⁾ Још се никад ніе чуло код Срба толико спєвова и песама, коє опеваю ятаган, пушку и топ, као данас.

Двоструко развіянѣ државе у Европи,

Сваки природни народ сачинява у чувству сродности єдно цело єдинство, и у нѣговом унутрашнѣм животу неприметно веѣ делаю клице двойства: Принципіє *позитивног* (политично-друштвеног) и *негативног* (вероисповедног) животног деланя.

Гди се ексклузивност оба ова чинителя — фактора — у єдном индивидуу — лицу — слободно и равновидно развіяти, и узаймно слободно згревати може, ту є стваранѣ треѣег принципа: *културе*, лако и величествено. —

Ни у єдног народа на свету ніє ово развіянѣ природи сходніє и правіє напредовало, него у Славена. Праотци истог народа становали су у равним, пространим и плодним земляма, коє су слабо населѣне биле. — При свом скоро искључивом занимању са скотоводством, били су подељни на племена, од коих є свако племе имало своє средсредно или скупляня место за вероисповедна и политична дела. Овой централной точки давало є племе назив, ил' є од исте само племе добивало своє име. У Маџарской употребљивана реч *вармеѣа*, т. є. варошки предео — слаже се с' тиме, да у Црной гори име главног места, предела па и презиме свію индивидуца племена єдно исто обичествує бити.

Тако се и сад іош налазе у Рватской и Словачкой имена, коя целом пределу, и свима индивидуама као презиме служи, н. п. *Маровиѣи* и *Храбова* (Храбовски). —

У тим племенима било є многостручних ауторитета: позитивни, политични. *Жупан*, кои

є ратове предводіо и *чувао*, да се у племену какво зло недогоди; — и негативни, вероисповедни: *кнез*, кои є извршивао вероисповедне обреде, и кои є *водіо бригу* о том, да се оно што се догодило зло и рђаво у племену, колико є могуће поправи и побольша. ¹⁾

Из жупанія, єдна од друге независних, могла се држава сходно природи само на два начина развити. — Ил' є се приближила с поля каква нужда, то єдан од *жупана* добіє господарство над осталима; — или, само дружтво у себи се поквари, па єдан од наймлађи *кнезова* добіє силу господара над свима.

Код Срба є жупан од *Рашке*, *Стефан Неманя* учиніо се кралѣм целог народа, и назив жупана тако се изгуби, да извршиванѣ дужности истог прападне *кнезовила*, почем и онако *приманѣм* хришћанства постане особено свештеничко господарство.

Найболѣ характерише чисту народност славенског државства то обстоятелство, што су код нѣи столећа пролазила, без да є кои од суседних народа могао дознати за име ма єдног од отмених мужева; поєдини нису се могли лако узвисити над гомилом, єр су сва државна дела

¹⁾ Те две функціє негативног принципа — свештеник и судія — биле су онда у єдном лицу схваћане, и тако є могло код нас то мненѣ произићи, да не ришћански Славени нису имали свештеника. Још и дан данашнѣи та реч *кнез* означава владоца и свештеника код Чеха и Поляка, само што є глас неку малу промену добіо. Само још нека се сравни реч *жупан* и *шеф*, *шепе*; и напротив *кнез* и *кениг* (кралѣ).

у саборима (снеми, сайми,) претресана и решавана.

На тај начин у Славенству поставише државе, кад већ почну прве цветове собствене образованости да производе, буду упадаима страних народа надвладане и уништене. Слабост ових државних организма постојала је у том, што је организација нарочито стварана била за унутрашњи друштвени развитак. — Напротив снага страних, нападајућих народа налазила се у њих, за нападанје створеној организацији.

Тако буде да Славени дођу под туђе господарство — а сами страни нападачи напротив под притисак *своје собствене браће по пореклу.*

Славенски државни вид одржи се на неки предвидљиви начин *само још у Маџарској.*

Други државни вид налазимо (позван Маџарске и Турске) у целој Европи развијен — то је: *романо-ђермански.*

Источно-римски државни вид већ у себи није имао способности за пренос на друге народе, због његовог коштунявог оквира, *Бюрократизма;* напротив западни државни вид, основан на феуду, који је ипак у нечем сродан био животу народном, буде немирним, за солидно образованје државе тек дозревшим народима запада чрез хришћанство донешен, и изобрази се у садашњи романођермански државни вид, који садашњу европску културу носи.

Поредак, ма какав био, доноси млађаносвежим народима образованост, богатство и снагу као ударје.

Док се ово на западу, без сметнѣ туђег уплетаня догађало, буду младе државе европског истока насртаем мухамеданског турства и татарства уздржане, и тако се догоди, да римскођермански државни вид у свом неспречном развиђу и саме још те остатке славенских држава уништи. — Сведоци овог есу садашня земљописна и лична имена у ђерманском североистоку Немачке; па онда, искључиво владајући дух римског католицизма у земљама, гди е источна црква постојала; и свр' тога общност уверења о ненадвисности римско-ђерманске културе, коя се још у Ческой, Польской, Русіи па шта више и у Маџарской находи.

Обшти положай у Европи.

Ми смо казали да се римскођермански државни вид са єдиним изузетком Маџарске и Турске, у целой Европи распрострео (и у Русіи.)

Притом се у той великой државной хрпи налази неколикозначењих разлика. — Ми делимо по нашем схваћаню *царство од државе, од народ од націє*. Признаємо само западноевропске, романском и ђерманском племену принадлежеће државе, као такове, ербо су оне последню цѣл сваког државног савеза: свою собствену, романођерманску *културу* из свог унутрашнѣг живота већ развиле. — У Европи дакле има само на западу *нація и држава*.

Русія е само неправилна државна сила, Руси су славенски народ, а Русія е романо-ђерманско царство.

Маџарска є у подобном положаю; она има особити државни вид, ком велика будућност предстои, — но како никакве собствене културе нема, то є такође само још влада — (кралџвство) — а не држава.

Русія и Маџарска добиваю од западне културе више нег што оне нџој даю, а притом є Маџарска особито јко изложена опасности, да своју оригиналност сасвим изгуби.

Турска є баш сасвим само *царство*.

Тако су дакле западни народи на овим двама основима, државе и цркве, двойствености треће, то єст производ, *културу*, већ развили; у Русіи и Маџарској то се само под разностручним предохранима одобрити може. —

Далџ є опет разлика између руског царства и западних држава још и у том, што є на западу негативни принцип, црква, господарство над позитивним, државом, пре многих времена заузео *био*, док є на против у Русіи држава себи подчинила цркву.

Овај незгодни положај на западу се повторавањем (само у римокатоличким земляма чинњим) бунама растресао, коим начином могла є она не баш сасвим здрава култура своє болешљиве цветове терати и плодове приносити.

Природно се из истих основа имаю и у Русіи очекивати велике револуциє, само што се ове неће полако и чрез сазаклеђа производити, него више на єданпут, јавно и величествено мораю следовати.

Између ових двею, тако састављњих, єдна-другој подобни, па опет врло различних сила, запада и Русіє, леже Маџарска и Србія, — зе-

млѣ, коє сад у источном питаню на прагу свое решаваюће судбине стоє.

Срби и Маџари.

Два некадашня крвна непријатеља, романо-џермански свет и полумесеџ, још нису, на свршетку своих дугих уништавајућих борба, два поля сасвим заузели и смешали, — на реци Сави неудараяо едан о други са свом својом снагом. — Тамо се домашую и плету такође још две друге — не физичне силе — него две оделѣне велике идеє: политична и вероисповедна, држава и црква, Маџарска и Србија. У својој највећој нужди тврдо се пришпијаше Маџари за своју конституцију, Срби за своју веру, и ове две избавише тало Маџарску, овало србску народност.

Ова два народа силно су се трла под упливом страних сила, па опет се свагда лако помирила. ¹⁾

У Маџарској се прави, из славенског света произишавши државни вид на чудновати начин одржао, а и ту заслугу деле Срби еднако с Маџарима; — они са своє готово до клонућа продужаване борбе са Турцима, ови са свог по-

¹⁾ Набрзо по свршетку крвавог рата, есени год. 1849. сретнем ја ноћу едан ред кола, коя су у Темишвар ишла, и чуем гди люди србски и маџарски говоре. Станем код едног Србина, почнем се с њим разговарати, па га запитам зачуђено, како оно после онако ужасне борбе сад већ тако мирно заедно путую?! Он ми одговори: „Па шта е; Ми имамо наше, они њине чворуге по глави, па сад е све прошло.“

втораваног одпора против сваког покушан да се уклони.

Притом су се ова два народа, незнајући шта чине, узаймно управо у оним принципима, које репрезентирају, често вређали. — Маџари су давали римокатоличкој пропаганди у Маџарској непрестану помоћ, — а Срби су се већ трипут борили за уништење маџарске конституције.

Крвава 1848—1849. година морала је напоследку доћи, да обоим народима даде најбољу прилику, да већ једном увиде своју сопствену лудост.

Маџари се боје за своју народност. Па ест имају леп пример у Срба, који су при избегавању сваког прозелитизма и сваке пропаганде, (успркос народном и религиозном сродству,) у својој ексклузивности своју народну оригиналност сасвим здраву одржали. Срби пак имају много кошта од Маџара да уче, друштвени дух у приватном, — колегијалносту јавном животу Маџарске.

При развитку источног питања, догодиће се сајединење ова два оригинална народа, ¹⁾ и међу двема једна на другу подозревајућим силама, међу

¹⁾ Јасам се још у години 1848. а доцрије још више занимао са том мисли, како би се Маџари и Срби могли сложити на заједничку ползу, но ту сам мисао онда држао само као једну једину скромну жељу. — После нашег несретног боя случајно сам на мое велико удивљење чуо на Сави гди се пева: „Сложи Боже Србе и Маџаре, да терају швабске господаре!“ И сам народ већ је о том мислио! — Доцније сам ту идеју и од самих неких Маџара чуо. —

западом и Русіом, основаће нову државу, које основ биће хилядугодишњи свети маџарски устав.

Ни єдан од ова два народа неможе у садашњем времену за се државу основати, т. є. државу: која би доста велика и силна била, да би могла спољашњој сили противстати, и успркос страним упливима спокойно своју собствєну культуру развіяти. — Такође и одвећ яко изражена єдностраност њиних темперамента, сангвиски темперамент Маџара, и холерични Срба, нуждним чини да они као савршенство єдан другог допуне. Управо ова два темперамента одговараю такође подпуно оним двома основним принципима, сваком истинито здравом државном изображенію.

Ми имамо дубоко религіозно уверєнє, да Маџари и Срби из познаня њих самих, и из познаня њиног положая, на сваки начин мораю доћи на ту мисао: да заєднички напред ступе и єзгру образую, око које ће се хрпа слободних народа у велики народни савез скупити. — Народности и вероисповеди имаю у заєдничкој обвезаности самог државног, и у снаги собствєне велике државе према спољашности, најболю подпору за свой мирни обстанак.

Почем народност ништа друго нїє него земљиште, из коєга по Божјем определенію највиши израз човечанства, культура, као цвет изниче, то мора та культура у станію бити да у многостручним близким додирима многих народности нађе већу и сигурнію подлогу, да разностручнїє нагоне производи и вишу точку кулминаціє достигне.

Источно питањѣ и нѣгово разрешенѣ.

Источно питањѣ нїе ништа друго него повратни удар борбе запада са полумесеџом, која є у овом столећу под хрпом времена претрпана лежала.

Ова борба брзи се дакле још од времена крстоносних похода и дошла є са постанком садашнѣг аустриског царства до дуготрајућег, ал' тек привидног примиря.

Она пак трає у унутрашњости турског царства до данашнѣг дана непрестано. Сведоци томе за човечанско око єсу државна новообразованя, Србїя, Грчка и Румунїя, — а за Божѣ око сведоци су безбројни мученици, кои су за дуга, дуга времена од пет столећа своє више човечѣ достојанство са својом мученичком смрћу потврдили и запечатали, и пред лицем моћне културе запада и дан данашњи запечаћаваю. ¹⁾

Жалост и туга обузме прїателя човечанства, кад чує како се западни европљани хвале и поносе са своим чувством слободе, са својом високом образованошћу, и са својом силом, са те образованости задобивеном, а — притом

¹⁾ На четврт часа од оног места гди су стотинама люди живи на колац ударани, довикивали су стражари немачким ѣзиком єдан другом своє спокійно: „Weg da!“ — Да по чему западњаци непознаю вештину, како се жив човек тако може на колац набити, да тек после три премучна дана душу испусти? — О они то незнаю и нису знали, єр иначе неби са својом целом силом само до Литаве, него до самог Босфора продрли. — Они нису знали. — Још єднако држимо да и они имаю топло, човечанско срце у грудима.

над има пуно уверењ, да баш та иста политика, која је у тој образованости закоренјена, захтева и хоће, да ово жалостно стањ источних Хришћана и даљ траје.

А баш ови у несрећи чамећи хришћански народи, борећи се и падајући, избавили су запад од кужног задаја мухамеданства, и учинили су да се запад могао слободно развијати и собствену образованост задобити, да би се — истом детињасто поносити могао.

Зар римско-ђерманска култура није способна за *вдну велику идеју*, на којој би своју силу могла окушати, да би историји такође и какво *велико дело* као аманет оставити могла?

Са човечанским чувством у грудима и са сузама у очима прелазимо сад на разрешењ источног питања. —

То питањ може своје најприродније, и за мир Европе единствено разрешењ само тим наћи, ако народи, који су истим постигнути, дођу до своје тако жельно чекане самосталности. —

Међу те народе неброимо само Србе, Бугаре, Румуне и Грке у Турској, него и Маџаре, Ерделяне, Чехе, Словене, Рвате, Србе и др. у Аустрији. —

Садашња маџарска криза у Аустрији није ништа мањ него тихи почетак саме источне кризе. Пре нег што се она сврши, настаће србска криза, која ће целу Европу у потрес довести.¹⁾

¹⁾ Признаемо да садашња вештина слепљивања наших малих државника може постићи своју тренутну цѣл, ал' из њњних слабих руку само ће артјан резултат произићи.

Онда ће бити време, да се та два неиспуњена поля, Маџарска и Србија, опомену свог определена, на челу осталих, око њи обитавајућих суседа нови народни савез закључе, и да себи своју сјайну будућност са свим жртвама извоју.

Ал' онда ће такође време бити, кад ће западна култура са своим европским либерализмом добити прилике, да напоследку једним заједничким великим делом мамузу племићства заслужи.

Ми непозивамо овде државе, него у правом изразу снажне културе саме, западне народе. —

Од тих културних народа нешто велике походе без великих идеја — него само ону племенитију борбу са самим собом: *да се одреку тежњи к' истоку.*

Немешанѣ нек буде лозинка силног запада! — нек нас пусте да сами своју ствар извојемо. — Само пазите, да с' друге стране нико неспречава наше крваво развјанѣ.

Ми неупражнявамо овде политику кабинета, него политику народа, јавно и искрено. — Бомо се уплива и потайних наговарања од запада у Маџарској, а од Руса у Турској. Немойте да под тим тежким страњом од тих уплива наше свето дело почнемо! —

Да узмемо, да ће западна култура својом несрећном тежњом к' истоку следовати, онда је велики обшти сукоб, оном севастопольском раван ил' наличан, неизбежим.

У том ће случају народи тракјског полуострова или са Русијом или западом поћи. — Уздуже ли се с' Русијом, онда је надмоћје на руској страни, ¹⁾ — уздрже ли се запада, онда ће над-

¹⁾ Нек ми се дозволи да овде само у кратко наведем, да су мањ образовани народи у стању да свагда саразмерном двоиним толико бораца у бой изведу него образовани народи, и код необразованих народа идеални, а код образованих материјални живот превагу има.

моћіе западу припасти, ал' такође за кратко време такав правац узети, да ће на врло на скоро нова борба букнути, у којој ће народи тракійског полуострова, па и сами Маџари за цело прећи на страну Русіе.

Гордост победом оценог запада ¹⁾ времѣном би за цело ове народе са њиним симпатіјама бацила Русіа у наручје, и тиме оно изазвала, од чега се запад досад највећма бојао: Панрусизам, ког је погрешно панславизмом називао. —

Западњаци морају се овде свакад сматрати да су они несложни Грци, а Русіа да је сложна Македонія.

Што нама, члановима ових, до своих права још недошавших народа, сад чинити ваља, ест:

1. Да Маџарској уступимо првенство, које је она својом готовином, давноочуваном конституціом, и својим политичним унутрашњим изображенјем заслужила.

2. Да у западне образоване народе ово наше нелажно уверенје однесемо, да тамо ону несрећну тежњу к' истоку ослабљавамо, и да се трудимо да добијемо помоћ против кадгод могућег уплетаня Русіе.

3. Да изображени Срби, Бугари и Грци речју и словом западне своје суседне народе поучавају, како мало симпатія Руси, као државна сила код нас имају. Да би само онда, кад би западњаци у својој овчијој кожи — култури — покушали да своју вучју глад са нама заязе, — могла тужна нуждност неку обшту промену расположења сасвим други начин поступања произвести —

Ми Срби гледимо са утешителним чувством, како Маџари тихи али тешки бой бију са наметанјем туђинске државоуправе, и ове симпатіје код нас се нарочито у најнижим, србски дух и србску моћ деланя носећим сталежима народа налазе.

¹⁾ Нек се нико не вара — свак жели да је у свом дому господар.

Дух „Тежињ к' Истоку“ код нас се већ више пута откривао, и појављивао, при којим приликама није никад без неке штете прошао. За њгову карактеристику навешћемо још нешто мало.

Едан Србин, професор на београдском лицеју, налазаше се случајно на истом пароброду, на ком је и нека, већ од више година у Београду стануюћа немачка госпа у Беч путовала. — Као познати, дођу у разговору до тог, да му она искаже ово своје мишљење: „Ове ће земље временом, кад се немачки језик и образованост у њима тврђе укорени, врло лепе и цветајуће бити.“ На њгову приметбу да неби требало да она тако што Србину у очи каже — одговори она: „О Боже! Та ви сте наш човек, изображен муж — та ви врло добро немачки говорите!“ — То је било за једног полу-дивљака заиста велико ласкање! —

Што је овде ова добра госпа о „Духу тежињ к' Истоку“ нехотично избрбљала, то је онај велики поход Француза и Енглеза у Крим на сопствену њину не малу штету величествено осведочио. — Они су дали Русин прилику, да сопствене недостатке позна и за времена још поправи; при том су Русе у очима целог Истока још већма узвисили. На простом језику тог народа каже се овако: „Дигоше се многи на једнога, ал' одоше дома сви разбијеном главом.“ — Особито неки омен — појав — имају ови велики походи тих образованих народа, — велики походи, мале идеје! —

ПРЕВЕО С' НЕММАКОГ,
Србин.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р 19 Ср II 63. 1